

НВО "Школа майбутнього" м.Кіровоград
Експериментальний навчальний заклад
всукраїнського рівня

НАЙКОШТОВНІШИЙ ДАР

КРАСНОВА Л.С. –
 директор Кіровоградської гімназії
 нових технологій навчання,
 Заслужений учитель України

Розбудова і розвиток України як демократичної, правової, соціальної держави – завдання всеохопне. На сучасному етапі розвитку держави, коли труднощі кожного кроку пов'язані з ломкою старих структур і становленням нового, найбільшою проблемою є економічні негаради, а розвій політичного плюралізму захоплює у свою орбіту найширші кола людей. Однак, і за таких умов серед пріоритетних напрямів суспільного життя освітні турботи привертають увагу державних органів, недержавних структур, громадських організацій, найширшого загалу громадськості.

Йдеться не лише про сьогоднішні накреслення та їх впровадження. Маємо думати про майбутнє – близьке й віддалене.

Кожна людина повинна визначитися у цій своєрідній сховідній площині. Аби пройти життєвий шлях гідно, діяти найкращим способом, надто важливо обрати такий варіант, за яким розкриватимуться прикмети кожної особистості у гармонійній єдності соціальної структури – від природи наданих до суспільно прийнятих. Для цього необхідно знати самого себе, обрати те, в чому ти найсильніший, де твої здібності проявлятимуться своєрідно і вагомо. Тут ми входимо у сферу обдарування.

Про розвиток творчих здібностей учнів у психолого-педагогічній літературі написано досить багато. Можна було б навести немало назв монографій, теоретичних досліджень з даної проблеми. На жаль, у більшості сучасних досліджень багато уваги приділяється питанням теорії і недостатньо – формам, методам, сутності практичної роботи вчителя з даної проблеми.

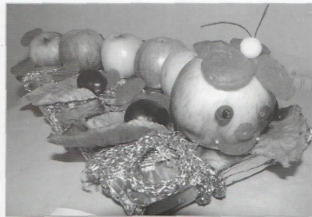
Слід визнати, що практика безнадійно відстала від теорії. Потрібен позитивний досвід педагогів, які протягом багатьох років впритул займаються ро-

звитком творчих здібностей учнів.

Визнаємо, що кожен учень – це феномен: ніколи раніше точнісінько такого не було і ніколи точно такого вже не буде. Кожен із нас несе в собі ікру індивідуальності, яка робить нас несхожими один на одного.

Чи завжди вчитель свою роботу з дітьми розпочинає з пошуку саме цих відмінностей? Скажемо відверто: ні.

Над школою завжди тяжіла рука циркуляра. Визначалися до рибниць не тільки межі і зміст знань, але й число годин, введених на кожну її частину. Згадаймо М.Салтикова-Щедріна: *"Про характерні особливості учнів забуто зовсім: все приписується по одній мірці, для всіх застосовується один і той же обов'язковий масштаб. Перевідний чи не перевідний бал – ось єдине мірло для оцінки, причому не береться до уваги, наскільки в цьому балі проявляється випадковість."*

Про особистість педагога теж забуто. До останнього часу він не міг зупинитися зайвий п'ять хвилин

на такому епізоді, який визнає важливим, замість іншого, що уявляється йому недостатньо вагомим або ж передчасним".

Нехай вибачить нас читач за довгу цитату. Зауважимо, що письменник писав це понад 120 років тому, але як же його думки разюче нагадують перегукуються із сучасністю, коли робота вчителя з розвитку індивідуальних здібностей учнів залишається більше винятком, аніж правилом!

Однак, привід для оптимізму є! При переході сучасної економіки на ринкові відносини суспільство все більше вимагає від школи виховання й навчання яскравих індивідуальностей, неординарних особистостей. **Вихований у школі талант стане конвертуємим мірлом роботи вчительської колективу.**

Сьогодні, коли урок залишається основною формою навчального процесу, від учителя вимагається віртуозність до навчання, виховання і розвитку різних індивідуальностей. Але будемо реалістами: без добре і вміло поставленої позакласної і позаосвітньої роботи цього досягти неможливо. Скажемо словами педагога Е.П'яна: *"урок і позакласна робота – це як "блискавка" на курці: дві її сторони повинні застібатися одночасно і міцно непослішними рухами замка – продумують роботою вчителя."*

Ні для кого не секрет, що значна частина вчителів ухиляється від позакласної роботи, оскільки не зацікавлена матеріально і, що не менш важливо, у більшості випадків не готова професійно. Звинувачувати у цьому лише вчителя несправедливо. Адже програми вузів націлені на підготовку студента до роботи з класом, а не окремим учнем. Тут уже не до диференціації й індивідуалізації!

Що ж розуміється під "творчими здібностями дитини"? Що таке обдарованість, задатки, схильність,

талант і геніальність, нарешті?

Ці прості і, на перший погляд, зрозумілі запитання мають непрості і, до того ж, неоднозначні відповіді. Тому визначимось спочатку в поняттях і термінах.

Під **"обдарованістю"** у сучасній психолого-педагогічній літературі розуміються прикметні людські певні позитивні якості, властивості і, насамперед, – здібності. Що ж до **"здібностей"**, то це психологічні властивості і якості особистості, які є необхідними умовами високоякісного здійснення певної діяльності. Доктор психологічних наук Н.Лейтес – один з ав-

торів публікацій з проблем здібностей і обдарованості дітей, вважає, що головними істотними ознаками здібностей є темп просування в роботі і своєрідність досягнутих результатів.

Як показує аналіз літератури з питань психології здібностей, вчені сходяться на тому, що під терміном "здібності" слід розуміти окремі психологічні властивості дитини, а "обдарованість" – це своєрідне сполучення здібностей.

Розрізняють **здібності загальні і спеціальні**. Перші є основою розвитку різноманітних здібностей, другі проявляються лише в окремих видах діяльності. Скажемо, щоб стати медалістом загальноосвітньої школи, необхідно проявити здібності швидше загальні. Навчання в музичних школах вимагає відповідних здібностей – вірно сприймати та відтворювати музикальні звуки, володіти звучним голосом тощо.

Природними передумовами здібностей є природжені анатомічні та психофізичні особливості організму. Вони обумовлюють задатки, без яких розвиток здібностей якщо і не уможливлений, то дуже утруднений.

Людина не народжується з готовими і яскраво вираженими здібностями. Вони не мо-

властива підвищена чуйливість.

Що ж до **схильності**, то під цим терміном в психології прийнято розуміти стійке прагнення до певного виду діяльності.

Учитель завжди має можливість спостерігати і, зрозуміло, вияснити до якого саме виду діяльності проявляється прагнення учня.

Схильність - децю більше, ніж інтерес до конкретного заняття. Нерідко розвиток схильності, розпочинається з інтересу - золотого ключика виховання здібностей. Але інтерес (зацікавленість) може і не перейти у схильність. Так, можна цікавитися шахматами чи футболом, не відчувачи потреби самому грати. Схильність - це прагнення до особистої діяльності в певному спрямуванні.

Схильність дуже легко переплутати із здібностями. Проте, різницю між ними можна коротко визначити так: схильність - це прагнення, здібності - це можливості.

Все, про що ведемо мову, торкається інтелектуальної обдарованості. Вона і надалі буде у полі нашого аналізу. Це аж ніяк не означає, що ми зневажливо ставимося до обдарувань у інших сферах людського життя. Існують тисячі професій і спеціальностей. В кожній з них може проявлятися обдарованість, яка сягає рівня таланту. Всім відомий приклад ліворукої людини, яка підкувала блоху. Нехай цей літературний образ (Н.Лесков, "Левша"), але ж вражає мистецтвом мікротехніки! Микола Сергійович Сядристин таки підкував блоху золотими підківками;

виготовував діючий синхронний електромотор, у вісім разів менший від срінкової голівки; "видав" "Кобзар" Т.Шевченка на 12 сторінок при двох інструстрах, який легко просунути крізь вушко голки! Едурд Авакович Тер-Казарян всередині волосинки довшиною в один сантиметр пропустив потяг із 75 вагонами, двома паротягами, а пасажирями у вікнах;

виготовував скрипку, яку вмівств у вушко голки. Хіба ж це не обдарованість найвищого гатунку?!

Подібні приклади в найрізноманітніших галузях виробництва, спорту, організаторської діяльності є безліч. Всі вони заслуговують найвищої уваги. Є й чимало спільного в обдарованості. Важливо, щоб на шкільній лаві людина знаходила те, що називають покликанням - де має проявитися обдарованість.

У переважній більшості обдарованість - це результат поєднання інтелектуальних здібностей (думати потрібно повсюдно, розумно діяти теж), творчого підходу та насильності. Сказав мудрець: можна бути художником-шефцем (в розумінні - партачем) і шефцем-художником. Перші - нещасні, незважаючи на престижність професії, другі - щасливі, оскільки користуються повагою серед людей і всім, що з цього витікає (включно матеріальне становище).

Своїми коріннями обдарованість сягає природних джерел. Однак природні сили - задатки, нахили, схильність, здібності можуть проявитися і розвинутися чи змиритися залежно від обставин, в якій людина попадає. Скільки талантів унеси сі собою війни! Як же багатьох невечливі умови життя! Здібності розвивають за сприятливих умов. Надто важливе соціальне замовлення. Суспільство чекає, жадає, прагне - і люди відкуваються. Воно визначає вагомість індивіда з-за його здібностей і можливостей і людина прагне розкритися та розквітнути у своїй принаманості.

Інтелектуальна обдарованість проявляється порізноку і запримити її можна ще в ранньому віці, хоча є багато прикладів, коли обдарованість людей виявлялася пізно. В більшості випадків це пов'язано з тим, що у дитячому віці ці люди не натрапляли на ситуації, які вимагали прояву відповідних здібностей, хоча було й з інших причин.

Параметрами обдарованості вважають випереджувачий розв'язання, належний психологічний

розвиток, достатні психологічні дані.

У дитячому віці обдарованість проявляється через ранню оволодіння мовою; значною, як для даного віку, словниковому запасі; добрий пам'яті, надвичайній увазі, виключній наполегливості в колі своїх інтересів.

Важливою ознакою обдарованості є **допитливість**. Свій успіх в науці Альберт Ейнштейн визначав так: "У мене немає ніякого таланту, а лише жагуча допитливість". Талант, зрозуміло, сягає геніальності, але й жагуча допитливість не пошлаша його впродовж всього життя. Певно, не знайти видатного діяча в науці чи техніці, який би не характеризувався виключною наполегливістю в досягненні мети, двоявочною працьовитістю. Нам особливу увагу заслуговують ті з велетнів науки, які "пробивалися" до неї власними зусиллями, долаючи неймовірні перешкоди, труднощі. Така доля, наприклад, сина рибалки Михайла Ломоносова й сина коваля Майкла Фарадея. Вчитаймося у знання останнього: "Ви вчилися у школі, в університеті, вас з дитинства привчили добре говорити, читати і красиво викладати свої думки словами і на папері, а мене, крім простої грамоти, ніхто нікому не вчив. Іноді я достеменно розумію рчі, а слів, щоб висловити думку, у мене не вистачає".

Американський дослідник проблем обдарованості М.Карне зазначав, що юних розумників сприймають без захоплення - "високий інтелект не народжує симпатії. Людей роздратовують інтелектуали".

Дитину потрібно привчати до того, аби вона не похвалялася своєю обдарованістю. Зрештою, нейтралізувати своєрідне інтелектуальне знаєнство допомагає добре налагоджене творче життя школи.

Сьогодні в Україні відкриваються школи, які називають елітними, до них відбирають обдарованих дітей. Як здійснюється вибір обдарованості?

Найбільш поширений шлях - тестування. Тест - це завдання стандартної форми, за яким вимірюють рівень розвитку певної якості людини. Тестування проводиться різними способами: бесіда, анкетування, конкурси завдання, виміри інтелекту тощо.

Широко відома американська система IQ, за якою вимірюється коефіцієнт розумової обдарованості. Дитині пропонується тест, до якого, як стверджується, спеціально підготуватися неможливо. Завдання розраховані на кімлітність, гнучкість і глибину розуму. Розроблено різноманітні варіанти шкал оцінок інтелекту, розумової зрілості.

Ми - за інший шлях виявлення обдарованості, яка повинна виявлятися через діяльність. "Маємо прагнути, - скажемо словами В.О.Сухомлинського, - відкрити коштовний камінь у кожній душі".

Життя дитячої колективу (особливо шкільного) повинно бути змістовно розгалуженим, привабливим за формою, аби кожний отримав можливість розкритися, долучитися до творчої багатогранності шкільного буття.

Залишається визначити місце вчителя. У певному розумінні він для учня є представником середовища й одночасно одним з його авторів. Тому багато /якщо не все/ залежить від того, якою водою поливати-

муться посіви: якщо мертвою – загубимо справу, якщо відшукаємо живи – чекаємо чуда.

Складність роботи вчителя з обдарованими дітьми полягає, насамперед, у тому, що дуже важко, а ноді неможливо, знати наперед потенціал здібностей кожного учня. Тому йому потрібно виявляти їхні здібності, створити середовище, у якому б зерно (талант і здібності) проросло і розвилось.

Яке середовище потрібне? В чому його суть? Відповіді на ці питання відразу неможливо, якщо в учні не сформовані основні пріоритети і цілі, які багато в чому і просянують поняття "середовище".

Чи не перша мета вчителя – навчити учнів мислити, навчати володіти технікою логічного доведення, умінню аналізувати, порівнювати, узагальнювати і виділяти головне, застосовувати методи індукції та дедукції, використовувати аналогію тощо.

Є й інша мета. Як одне з головних джерел інформації, учитель повинен намагатись розвивати здібності задля самостійного здобування і осмислення нових знань. Для цього необхідно вчити учнів працювати з широким діапазоном літератури – від шкільного підручника і науково-популярного журналу до наукової книги.

Мета третя: постійно тренувати інтуїцію – навчати мистецтва здогадуватися.

Чи доступні ці цілі всім учням? З нашого погляду – ні.

У визначній педагогічній та методичній літерату-

рі, за яку навчається більшість працюючих нині учителів, безапеляційно стверджується, що нездібні учнів немає і бути не може.

На нашу думку, постановка питання таким чином не є некоректною. На кожному кроці приміаємо, що є люди фатально нездібні до малювання, музики, поезії, математики тощо. З іншого боку, чи розумно буде залучати всіх учнів до царини, скажімо, математики? Спрямуймо краще зусилля на виявлення спрямованості їхніх інтересів!

При цьому не повторюймо перед учнями думку про те, що знання, передбачені програмою, заповнюють усі сфери життя, не лукавимо: сьогодні це далеко не так. Тут до речі загадати В.О.Сухомлинського: людина, за його переконанням, повинна прагнути знань не тільки тому, що вони потрібні у житті. Якщо діти повірять учителям, що всі одержані в школі знання знайдуть застосування у праці, вони розчаруються; орієнтувати інакше на це – означає обманувати його. Знання потрібні, щоб стати Людиною – громадянином своєї Вітчизни, творцем, особистістю, батьком або матір'ю.

Чим раніше дитина зрозуміє, якими саме задачами нагородила її природа, чим раніше буде виявлено спектр її інтересів, тим більше буде у неї часу, а, значить, і шансів розвивати свої здібності за підтримкою учителя. Можливість вибору – ось чого так не вистачає нашим школі. Учень повинен виявити улюблений предмет так, як господарка вибирає, скажімо, сир: пробує на смак у одній, другій, третій сирниці. Тому вчитель, на наш погляд, має дати учневі можливість "пробувати" свій предмет, і якщо він до нього виявиться небажудим – допомогти полюбити його. І не гніватися на дитину, якщо її уподобання у іншому.

Для такої проби в школі повинно існувати особливе інтелектуальне середовище, інтелектуальне поле тяжіння, інтелектуальний фон, як любив говорити В.О.Сухомлинський. Створити таке середовище можуть вчителі спільно з батьками та учнями. Це найважливіший і найвідповідальніший етап у роботі вчителя.

Юнак, який відмовляється вчитись математиці, історії, літературі тощо, може виявитись правим. Справа не в тому, що учень лівий або безглуздий – просто його цікавить інше. А обов'язок учителя, як постачальника знань, полягає в тому, щоб зацікавити математику, її витонченість й красою, допомогти зрозуміти, що учень ніколи не пошкодує, затративши зусилля на запропоновану вами задачу.

Підводячи підсумок, повернемося до запитання: **яке освітнє середовище нам потрібне?** Очевидно таке, аби привернути інтерес учнів до предмету, відігравати роль реклами: створити атмосферу творчості й пошуку.

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ВЧИТЕЛЯ "ШКОЛИ МАЙБУТНЬОГО"

КРАСНОВА Л.С. –

директор Кіровоградської гімназії нових технологій навчання, Заслужений учитель України

Педагогічне творення є тією парадигмою, яким освіта задана забезпечити успішну самореалізацію учнів як в умовах шкільного навчання, так і соціумі взагалі.

Сутність зазначеної парадигми полягає у тому, що вчитель як митець відкриває себе через власну працю й через її результат – учня. Самовідкриття педагога відбувається через творення, створення самобутного. Водночас, учень, створюючи й відкриваючи себе, творить вчителя.

Втім, мова йде саме про суб'єктність вчителя, що зумовлюється активністю, професійною свідомістю, пов'язаною із здатністю до цілепокладання й рефлексії. Суб'єктність вчителя передбачає вільність вибору та відповідальність за свій вибір, прийняття власної унікальності. Тобто, автентичність вчителя виявляється у суб'єктності, коли індивід визнає себе автором власної долі, дій, діяльності, відповідальним за результати й наслідки цієї діяльності. Звісно, особистісна свобода є важливою рисою суб'єктності, але у вимірі морального.

Окрім цього, чутливістю до нового досвіду, гнучкість мислення також зумовлюють відчуття власної суб'єктності і є, власне, її передумовою. Сенситивність до нового досвіду передбачає можливість змінювання когнітивних конструктів, що є своєрідними фільтрами сприймання, розуміння та інтерпретування інформації, побудови схем поведінки особистості, її норм та цінностей.

Водночас суб'єктність уможливорюється завдяки діалогічності, взаємодії з іншими. Саме інший суб'єкт відіграє роль ті зміни, що відбувається у самості індивіда. Діалогічність дозволяє реагувати на власні зміни, відчувати їхню якість й бажаність. Більше того, саме іншість дозволяє відчутти власну самість, а функція іншого підтверджує реальність власного існування.

Вихідним положенням суб'єктності є **саморозвиток особистості**. Тобто, усвідомлення власної автентичності засновується на розумінні суб'єктності іншого (інтеріоризація зовнішнього досвіду суб'єктності), а його подальша екстеріоризація пов'язується з осяснкістю "Я" й створенням внутрішніх умов задля засвоєння нового досвіду.

Цікаво, що зацікавленість на етапі "іншого" означає втрату себе або власної суб'єктності і, навпаки,

фіксованість на власному "Я" призводить до втрати суб'єктності іншого, а втім і власної.

Тому важливим у розвитку особистості є ставлення однієї людини до іншої. Порушення цих відношень призводить до деструктивності особистості.

Внутрішній план індивіда забезпечує:

- ✓ здатність людини до саморозкриття,
- ✓ пошук власної суб'єктності та суб'єктності іншої людини;
- ✓ ставлення до іншого як самоцінності виступає суттєвим аспектом суб'єктності;
- ✓ здатність до децентрації, самопожертвування й любові як засіб реалізації цього ставлення;
- ✓ творчий характер життєдіяльності;
- ✓ потреба у позитивній свободі;
- ✓ здатність до власного волевиявлення;
- ✓ можливість самопроекування майбутнього, віра у здійсненність запланованого;
- ✓ внутрішня відповідальність;
- ✓ спрямованість до смислотворення власного життя – все це є передумовами й сутністю суб'єктності індивіда.

Безперечно, суб'єктність виявляється й у професійній діяльності особистості. Професійна самовідомість учителя, як чинник суб'єктності, розкривається у трьох змістових:

- ◆ професійна діяльність;
- ◆ педагогічне спілкування;
- ◆ особистість учителя.

Виходячи з цього, пропонуємо структуру професійної самовідомості вчителя. В межах когнітивного компонента слід розглядати процес самопозитива та його результат – систему знань про себе, яка індивідується у "образ Я" як професіонала-педагога. "Образ Я" виступає узагальненою системою уявлень про власну особистість, що створюється у процесі усвідомлення себе у педагогічній діяльності, педагогічному спілкуванні й особистісному розвитку.

Афективний компонент професійної самовідомості характеризується сукупністю трьох видів ставлення педагога – до системи власних педагогічних дій, системи взаємин з учнями, до власних професійно-важливіх якостей й до себе як до професіонала.

Психологічним механізмом компонента поведінки є задоволення власною професійною діяльністю та собою. Так, саморегуляція виступає важливим

